

В. Чукаєва,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У будь-якій правовій системі романо-германської сім'ї Конституція є основним нормативно-правовим актом де закріплюється система прав людини і громадянина [1, розділ II]. На основі цього юридичного факту конституціоналісти визначають необхідність реальної дії механізму забезпечення норм Конституції України як основна юридична гарантія забезпечення прав людини. При аналізі механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина через забезпечення норм Конституції визначається не тільки сам принцип формування цього механізму але й його систему, особливості правового регулювання реальності права дії держави з виконання основної своєї функції – реалізації прав і свобод громадян України.

Основою забезпечення дії норм Конституції та системи прав і свобод людини і громадянина, як ми бачимо – є механізм реалізації права. На сучасному етапі у вітчизняній юриспруденції немає повного та загального визначення даної категорії і достатньо практичних рекомендацій побудування дійового механізму реалізації права через реформування національного конституційного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці й досі не досягли консенсусу що до однозначного визначення категорії «механізм реалізації права». Існують різні під-

ходи, які акцентують увагу на окремих аспектах механізму правової реалізації, що ускладнює формування загальної концепції визначення цієї категорії. «Механізм реалізації права» на сьогодні є фундаментальною у правовій науці, оскільки вона стоїть у процесу перетворення правових норм у реальну поведінку суб'єктів права. Однак визначення та зміст цієї категорії залишаються предметом активних наукових дискусій. Це зумовлено складністю права як соціального феномену, багатогранністю правових відносин і динамічністю суспільних процесів, що впливають на реалізацію правових норм. Так, згідно традиційного підходу таких науковців, як М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко, механізм реалізації права визначається як сукупність засобів, методів і процедур, спрямованих на забезпечення виконання правових норм [2]. Важливими елементами такого механізму є: нормативно-правова база; інститути, які забезпечують реалізацію права (суди, правоохоронні органи, адміністративні органи); гарантії прав і свобод громадян.

При динамічному підході юристи-науковці І.Б. Котерлін, З.О. Мургустова розглядають механізм реалізації права як процес, що постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів [3]. Цей підхід формує зміст механізму реалізації

права на основі взаємодії суб'єктів права, їхній правосвідомості та соціальних умовах.

При іншому підході – системному, деякі вітчизняні науковці – О.Ю. Беломестнов, Н.Г. Єршова, Ю.Д. Древаль механізм реалізації права розглядають як система, що включає взаємопов'язані елементи: норми права, правовідносини, юридичні факти, акти реалізації права [4]. Даний підхід дозволяє врахувати як статичні, так і динамічні аспекти реалізації права при регулюванні суспільних відносин.

Основна проблема визначення категорії «механізм реалізації права» – відсутність єдності у трактуванні структурної організації механізму реалізації права. Вона включає широкий спектр елементів: від правових норм до механізмів контролю. Визначення меж і взаємозв'язків між цими елементами є складним завданням і досі не вирішеним у вітчизняній юриспруденції.

Метою статті є визначити роль та місце сучасної конституційної реформи в Україні у системі структурної організації механізму реалізації норм Основного Закону України та конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Для досягнення мети наукового дослідження потрібно вирішити такі **завдання**, як визначення поняття та особливостей «механізму правової реалізації» проведення конституційної реформи України після 2014 р. для ефективності забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Саме основна практична функція публічної влади за конституційними принципами – реалізація прав і свобод людини і громадянина.

Виклад основного матеріалу. Динамічність суспільних відносин які йдуть у формі швидких змін в економічному, політичному та соціальному середовищі впливають на функціонування механізмів реалізації права, що робить їхнє дослідження і визначення

у рамках комплексності здобутків різних наук юриспруденції. Більш того, кожна група соціального середовища має свої особливості у кожній правовій системі. Тому механізм реалізації права у національній правовій системі має свої особливості, що ускладнює формування універсальних підходів до його аналізу. Для вирішення цієї проблеми, на наш погляд повинна бути розроблена єдина методологія, тобто необхідно розробити уніфіковану методологію дослідження механізму реалізації права, яка б враховувала всі його аспекти та рівні, комплексне використання досягнень соціології, політології, економіки та інших наук, що сприятиме глибшому розумінню механізмів реалізації права. Також при цьому необхідно враховувати вплив цифровізації, глобалізації та інших сучасних тенденцій на реалізацію правових норм. Саме вивчення досвіду різних правових систем дозволить виділити універсальні характеристики механізму реалізації права. При характеристиці «механізму реалізації права» в Україні потрібно враховувати те, що правова система держави знаходиться в рамках складного процесу імплементації європейських стандартів у національне законодавство. Сучасний тип правової системи України за класифікацією досліджень порівняльного правознавства можна визначати як перехідний. Для цього типу правової системи характерні такі риси: 1) наявність особливих наслідків правового регулювання у суспільстві через перебування України більше 70-ти років в рамках соціалістичної правової системи; 2) вплив романо-германської правової системи на формування сучасної національної системи права України; 3) наявність практичної євроінтеграційної правової доктрини; 4) наявність можливості використання принципу прецеденту у судовій практиці; 5) суддівське тлумачення формальних джерел права [5]. Все це обумовило сутність змісту

механізму реалізації права в Україні на сучасному етапі як постійно діючий процес, який забезпечує втілення правових норм у життя на основі конституційних принципів організації роботи інституцій публічної влади. Він виступає способом перетворення зафіксованих норм права на конкретні дії, які виконуються суб'єктами права, тому механізм реалізації тісно пов'язаний із забезпеченням прав і обов'язків людини, завершуючи процес правового регулювання. Цей механізм є ключовим для досягнення результатів правового регулювання всіх галузей розвитку суспільства та підтримання правопорядку.

Стабільне забезпечення прав та свобод людини і громадянина є основою формування, розвитку практики побудування демократичної держави, що є необхідною базою існування суверенної держави. З приводу цього, починаючи з 2014 р. почалась глибока Конституційна реформа в Україні де ключовим завданням є зміцнення державності, демократії та верховенства права. Саме вони є ключовими елементами забезпечення практичної реалізації прав і свобод людини і громадянина. Ефективна реалізація реформ потребує на сьогодні розробки та впровадження правових механізмів, які забезпечують їх прозорість, відповідність міжнародним стандартам та підтримку з боку суспільства. Сучасний етап конституційної реформи характеризується такими викликами, як політична нестабільність, економічні труднощі та військовий конфлікт, що робить цей процес надзвичайно складним і багатогранним.

Сам, правовий механізм конституційної реформи в Україні включає кілька ключових елементів: зміна нормативно-правової бази публічної влади, інституційне забезпечення механізму дії демократичних інститутів, удосконалення конституційної юстиції, створення ефективної процедури законодавчого процесу

у парламенті, формування на вищому рівні правосвідомості та правової культури суспільства. Таким чином, ми можемо визначити, що механізмом реалізації Конституції України є сукупність інституційних (система публічної влади) та правових елементів (в першу чергу механізм правового регулювання), які забезпечують втілення конституційних положень. Це система заходів, спрямовано на практичне втілення Конституції а також прав і свобод людини і громадянина. Безумовно, механізм реалізації права включає до себе систему всього комплексу гарантій забезпечення виконання норм права (юридичних, соціально-економічних, політичних, культурних, гуманітарних). Він охоплює також і організаційні аспекти забезпечення ефективності діяльності державного апарату та інституту місцевого самоврядування, що дає реальну основу функціонування Конституції в повсякденному житті суспільства.

На сучасному етапі в Україні проводиться адаптація законодавства до стандартів європейського права, тому відбувається зміна не тільки змісту Конституції але й основних конституційних законів з приводу компетенції основних інституцій трьох гілок влади [6]. Це здійснюється на основі міжнародних договорів та рекомендацій європейських консультативних органів з питань демократизації України (Венеціанська комісія). Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема Радою Європи, Європейським Союзом та ООН, для отримання експертної допомоги та фінансування конституційних реформ.

Для посилення контролю виконання конституційних норм відбулось нове реформування Конституційного суду, як одного з гарантів забезпечення верховенства Конституції у системі національного права України [7]. Саме Конституційний суд України визначає реалії відповідності націо-

народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Це визначить стабільність Конституції і встановить неможливість різним політичним силам, які приходять до влади змінювати зміст Основного закону під свої інтереси та примхи;

4) збільшення прозорості роботи державних органів і залучення громадянського суспільства до процесу прийняття рішень та упрощення процедури конституційно-правової відповідальності посадових осіб центральних органів влади;

5) формування оптимальної моделі публічної влади з урахуванням особливостей правової системи є необхідною умовою для забезпечення практичної дії механізму реалізації норм Конституції України та конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі в Україні конституційна реформа є тією спробою забезпечити стабільність суспільства через створення ефективного механізму реалізації права. Основний зміст категорії «механізм реалізації права», за нашою думкою, включає постійно діючий соціально-правовий процес, який забезпечує втілення правових норм у життя на основі конституційних принципів організації роботи інституцій публічної влади. Для подальшого дослідження та удосконалення змісту визначення «механізму реалізації права» науковці юриспруденції мають зосередитись на уніфікації методології дослідження, адаптації до сучасних викликів та інтеграції міждисциплінарних підходів. Це дозволить зрозуміти як створити ефективну систему реалізації правових норм до відповідності сучасним потребам суспільства.

Реалізація прав і свобод людини і громадянина можлива через забезпечення реальності виконання норм Конституції яка є основним гарантом механізму реалізації забезпечення

прав і свобод людини і громадянина. Оскільки вона встановлює основні принципи, свободи та права, що належать кожній людині. Саме Конституція визначає межі втручання держави у ці права, систему обмежень у її діяльності, а також гарантує право на їх захист через ефективної системи публічної влади. Конституція є основою гарантії права на оскарження дій влади, забезпечуючи дієвий механізм захисту. Цей дієвий механізм повинен бути в системі збалансованої організації роботи трьох гілок влади. Тому основне завдання конституційної реформи – необхідність створення цієї системи з існуванням реальної незалежності судової влади у прийнятті своїх рішень на принципах верховенства права та законності. На жаль, сьогодні самою невдалою реформою є реформа судової влади, що визначила нові потреби та кроки продовження оновлення правового статусу кожної інституції публічної влади.

На сьогоднішній основною проблемою стабільності розвитку держави – є забезпечення права і свобод людини і громадянина, існування дієвого механізму публічної влади для реалізації норм Конституції. Для вирішення цих актуальних питань демократичного державотворення необхідно існування дієвого механізму реалізації права в Україні. Основними причинами існування такої проблеми є низький рівень правової культури та свідомості населення, не ефективність дії конституційного принципу трьох гілок державної влади. Це ускладнюється ще тим, що розуміння та захист своїх прав соціумом та оперативність реагування державної влади на порушення прав і свобод людини і громадянина є дуже низьке й не ефективне. Також важливо зазначити, що ці проблеми мають системний характер.

так і динамічні аспекти права. Подальші дослідження у цій сфері мають зосередитися на уніфікації методології, адаптації до сучасних викликів та інтеграції міждисциплінарних підходів. Це дозволить створити ефективну систему реалізації правових норм, яка відповідатиме потребам суспільства; 2) реалізація прав і свобод людини і громадянина можлива через забезпечення реальності виконання норм Конституції яка є основним гарантом механізму реалізації забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Сам механізм реалізації Конституції – це набір інституційних та правових елементів, що забезпечують втілення конституційних норм у життя. Оскільки вона встановлює основні принципи, свободи та права, що належать кожній людині; 3) саме Конституція визначає межі втручання держави у права людини, систему обмежувань у її діяльності, а також гарантує право на їх захист через ефективної системи публічної влади. Цей дійовий механізм повинен бути в системі збалансованої організації роботи трьох гілок влади; 4) основне завдання конституційної реформи на сучасному етапі в Україні – необхідність створення ефективної системи трьох гілок влади. Де основою цієї системи є існування реальної незалежності судової влади у прийнятті своїх рішень на принципах верховенства права та законності; 5) основне завдання сьогодення конституційної реформи – це створення незалежної судової влади поза політичного тиску.

Ключові слова: реалізація Конституції, права людини і громадянина, реальність права, правова система, публічна влада, конституційна реформа, принцип трьох гілок державної влади, механізм реалізації права.

Chukaeva V. Constitutional reform and the mechanism of realisation of human and civil rights and freedoms in Ukraine

Today, the main problem of stable development of the state is to ensure the rights and freedoms of man and citizen, the existence of an effective mechanism of public authorities for the implementation of the Constitution. In order to address these pressing issues of democratic state-building, it is necessary to have an effective mechanism for the implementation of law in Ukraine. The main reasons for the existence of this problem are the low level of legal culture and consciousness of the population, and the ineffectiveness of the constitutional principle of three branches of state power. This is further complicated by the fact that society is understanding and protection of their rights and the promptness of the government's response to violations of human and civil rights and freedoms is very low and ineffective. It is also important to note that these problems are systemic.

The purpose of the article is to determine the role and place of the current constitutional reform in Ukraine in the system of structural organizations of the mechanism for implementation of the provisions of the Fundamental Law of Ukraine and the system of human and civil rights and freedoms.

In order to identify the main causes of these problems, the article analyses the peculiarities of the legal system of Ukraine at the current stage, defines such concepts as the mechanism for the implementation of human and civil rights and freedoms, and the mechanism for the implementation of constitutional provisions. The author also analyses the peculiarities of constitutional reform in Ukraine at the current stage and the state of checks and balances in the system of three branches of power.

The research methods used were the dialectical method (materialistic and idealistic), as well as methods of analyzing expert opinions and modeling. The dialectical method is used to analyze law as part of a constantly evolving social reality. The methods of expert evaluation and modeling allowed the study to analyze complex legal phenomena regarding the reality of the right to ensure the operation of constitutional norms and the system of human and civil rights and freedoms. Interdisciplinary approaches were used to define the category of 'mechanism of implementation of the right's.

The main conclusions of the study are as follows: 1) the category 'mechanism of implementation of law' remains one of the most controversial in legal science. In our opinion, its main content includes an ongoing social and legal process that ensures the implementation of legal norms on the basis of the constitutional principles of organizations of work of public authorities. Its definition today requires a comprehensive approach that takes into account both static and dynamic aspects of law. Further research in this area should focus on unifying the methodology, adapting to modern challenges and integrating interdisciplinary approaches. This will create an effective system of implementation of legal norms that will meet the needs of society; 2) the realization of human and civil rights and freedoms is possible through ensuring the reality of implementation of the Constitution, which is the main guarantor of the mechanism of implementation of human and civil rights and freedoms. Therefore, the mechanism of implementation of the Constitution is a set of institutional and legal elements that ensure the implementation of constitutional norms. It establishes the basic princi-

ples, freedoms and rights belonging to every person; 3) it is the Constitution that determines the limits of state interference with these rights, the system of restrictions on its activities, and guarantees the right to their protection through an effective system of public authorities. This effective mechanism should be part of the system of balanced organization of the work of the three branches of power; 4) the main task of constitutional reform at the present stage in Ukraine is the need to create an effective system of three branches of power. The basis of this system is the existence of real independence of the judiciary in making its decisions on the principles of the rule of law and legality; 5) the main task of constitutional reform today is to create an independent judiciary free from political pressure.

Key words: implementation of the Constitution, human and civil rights, reality of law, legal system, public authority, constitutional reform, principle of three branches of state power, mechanism of implementation of law.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://surl.li/jrswxs> (дата звернення: 2.04.2025 р.)
2. Кельман М.С., Токарська А.С., Ярмол Л.В., Цебенко С.Б., Дутко А.О. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.
3. Котерлін І.Б. Сутність механізму правового регулювання інформаційних відносин. Право та державне управління. 2020. № 1. Том 1. С. 72–76; Мургустова З.О. Механізм реалізації права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 1. С. 343–348.
4. Беломестнов О.Ю. Механізм реалізації права на судовий захист у господарських відносинах. Науковий вісник

Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77: частині 1. С. 177–183; Єршова Н.Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19–20. С. 179–185; Древаль Ю.Д. До питання про сутність та зміст механізмів державного управління. Вісн. Нац. Ун-ту цив. захисту України. 2014. Вип. 1 (1). С. 57–63.

5. Чукаєва В.О. До проблеми типології правової системи сучасної України. *Juris Europensis sentia*. 2020. № 4. С. 20–25.

6. Чорнобай О. Сучасний етап конституційних перетворень в Україні. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 2 (30). С. 97–102. DOI <https://doi.org/10.23939/law2021.30.097>

7. Про Конституційний суд України. Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення 03.04.2025 р.)

8. Галушка В.О. Розвиток державного управління в незалежній Україні. Публічне управління та адміністрування в Україні. 2021. № 21. С. 11–14. DOI <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.21.2>

9. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII/. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 3.04.2025)

10. Про Національне антикорупційне бюро України. Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 03.04.2025 р.); Про внесення змін до Кримінального процесуального Кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури від 08.12.2023 № 3509-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#Text> (дата звернення 03.04.2025 р.)

11. Пунда О., Арзянцева Д. Проблеми децентралізації влади в Україні. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: державне управління. 2019. № 2. DOI <https://doi.org/10.32453/governance.vi2.122>

